

24 Sentyabr 2020

Rasim Həsənov: "Su təhcizatı və təmizlənməsi ilə bağlı yerli sənayedə yaradılan hər bir işçi yeri, milli iqtisadiyyatda dolayısı ilə 3.68 iş yerinin yaranmasına səbəb olur".

Mövcud su ehtiyatlarından istifadə səviyyəsi əhalinin, iqtisadiyyatın suya olan tələbatının ödənilməsində ən önəmli amil hesab edilir. Suyu qənaət edilməsi burada əsas şərtlərdən biri olsa da digər əhəmiyyətli məsələlər də var ki, onları nəzərə almaqla, tələblərə əməl etməklə su ehtiyatlarından istifadədə səmərəliliyi artırmaq olar. Bəs, bu məsələ dünya təcrübəsində necədir?

İqtisadi Forum" ekspert qrupunun üzvü, iqtisadçı professor Rasim Həsənovla söhbətimizdə su ehtiyatlarından düzgün istifadənin əhəmiyyətinə toxunulub.

- Su sektorunun səmərəliliyi nədir və dünya təcrübəsində necə qiymətləndirilir?

- Təmiz su insan həyatının təmin edilməsi və onun sağlamlığı üçün son dərəcə vacib ehtiyat növüdür. Xoşbəxtlikdən dünyada əslində hər insan yetəcək qədər şirin su ehtiyatları mövcuddur. Lakin iqtisadi inkişafın zəifliyi və müvafiq infrastrukturun olmaması səbəbindən milyonlarla insan, ilk növbədə uşaqlar, zəruri su təminatı, sanitariya və gigiyena xidmətlərinin olmaması ilə bağlı xəstəliklərdən ölür. Dünya əhalisinin 40% su çatışmazlığından əziyyət çəkir və bu rəqəm getdikcə artır. BMT ekspertlərinin qiymətləndirmələrinə görə, hazırda 783 milyon nəfər təmiz su təminatından məhrumdur. 1.7 milyard nəfər isə çay hövzələrində yaşamlarına rəğmən, əlavə içməli su təminatına ehtiyacı var.

Müasir inkişaf mərhələsində insanların su və gigiyena xidmətinə malik olma hüququ bəşəriyyət tərəfindən sübuta ehtiyacı olmayan arqument kimi qəbul edilmişdir. BMT-nin Baş məclisinin 2010-cu il iyul Qətnaməsinə görə, hər bir insan şəxsi istifadə və məişət ehtiyaclarının qarşılınması məqsədi ilə yetərli həcmdə (hazırda gündəlik 50-100 l) su əldə etmə hüququna malikdir. Belə su, qiymət və keyfiyyət baxımından əlçatan olmalıdır (suyun dəyəri ev təsərrüfatlarının xərclərinin üç faizindən çox olmamalıdır). BMT normalarına görə su eyni zamanda fiziki baxımdan əlçatan olmalıdır (su mənbəyi evdən 1000 mertdən çox uzaqlıqda olmamalıdır və onu gətirilməsi 30

dəqiqədən çox vaxt çəkməməlidir.) Azərbaycan respublikasında gündəlik su təminatı 56.2 l təşkil edir və su xərci, ev təsərrüfatı xərclərinin çox kiçik hissəsini təşkil edir.

Minilliyin inkişaf məqsədləri (MİM) su təhcizəti məsələlərini mühüm hədəflər kimi müəyyənləşdirmişdir və bu istiqamətdə son illərdə böyük həcmli işlər görülməkdədir. Məhz belə sistemli işlərin nəticəsi olaraq, hədəflərdə nəzərdə tutulmuş 2015-ci ilədək zəruri su təminatına malkik olmayanların sayının iki dəfəyədək azadılması məqsədi artıq 2010 –cu ildə təmin edilmişdir. Görülmüş işlər sayəsində 1990-cı ildən indiyədək. 2.6 mlrd n.,o cümədən zəif inkişaf etmiş ölkələrin əhalisinin 42 %-nin su təhcizəti yaxşılaşdırılmışdır. İndi UNİSEF məlumatlarına əsasən, dünya əhalisinin 91 % yaxşılaşdırılmış su təhcizətinə malikdir.

BMT-n dayanıqlı inkişaf gündəliyində suya əlçatanlıq məqsədi 6-cı hədəf kimi qeyd olunub. Bu məqsəd, sağlamlıq, ərzaq təhlükəsizliyi və iqlim dəyişikliyi məsələləri ilə sıx bağlıdır. Məqsəd həcmçinin ekosistemlərin və təbiət hadisələrinin dayanıqlığı məsələlərinə aiddir. Qeyd olunan məqsədə nail olunması- suyun keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması, ekosistemin su ilə birbaşa bağlı olan meşə, dağ, bataqlıqlar, çay və göllərin su resurslarından istifadənin effektivliyinin yüksəldilməsini ehtiva edir.

- Su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin iqtisadi əhəmiyyəti də böyükdürmü?

- Suyun əhali sağlamlığı və həyat şəraiti ilə bağlı olması ilə yanaşı, onun mühüm iqtisadi amil olması əhəmiyyətli məsələdir. Ekspert qiymətləndirmələrinə görə, qlobal işçi qüvvəsinin üçdə ikisi su istehlakından bilavasitə asılıdır. Su təhcizəti və təmizlənməsi ilə bağlı yerli sənayedə yaradılan hər bir işçi yeri, milli iqtisadiyyatda dolayısı ilə 3.68 iş yerinin yaranmasına səbəb olur. “Yaşıl iqtisadiyyata” keçid isə su amilinin iqtisadiyyata təsirini daha da gücləndirir. Hazırda inkişaf etmiş və inkişaf etməkdə olan ölkələrdə işçi qüvvəsinin təxminən 1%-i su ilə bağlı sektorlarda məşğuldur. Köhələn və qeyri səmərəli infrastrukturun modernizasiyasına yönəldilən investisiyalar özudə su təsərrüfatında mühüm məşğulluq amilinə çevirilmişdir.

Qeyd etmək vacibdir ki, iqlim dəyişikliyi fonunda şirin suya olan tələb artmaqdadır. 80-ci illərdən başlayaraq, qrunut sularının istifadəsi ildə 1% artır. Eyni zamanda iqlim dəyişikliyi üzrə Hökumətlərarası komissiyanın qiymətləndirmələrinə görə, qlobal istiləşmənin hər bir faiz artımı, dünya əhalisinin 7%-nin bərpa olunan su ehtiyatlarının həcmnin təxminən 20 % azalmasına səbəb olur.

BMT ekspertlərinin fikrincə XXI əsrdə su neft və qazdan daha vacib strateji məhsula çeviriləcəkdir. Son yüz ildə dünyada suyun istifadəsi 2 dəfə artmışdır. Dünya su komissiyasının məlumatlarına görə indi gün ərzində hər nəfərə yemək hazırlamaq və şəxsi gigiyena üçün 20-50 litr su (orta-40 l) tələb olunur. Lakin dünya əhalisinin 40% (3 mlrd.nəfər) su qıtlığından əziyyət çəkir. 2025-ci ildə isə su çatışmazlığından əziyyət çəkənlər dünya əhalisinin 2\3 təşkil edəcəkdir.

İnsana gündəlik yemək hazırlamaq üçün 2-4 litr su tələb olunursa, yeməyin məhsullarının istehsalı üçün 2000-5000 l tələb olunur. 1 kq taxıl istehsalı üçün -800-4000l, 1kq. ət üçün 2000-16 000 l, 1 kq.düyü üçün 3500 l su istifadə olunur

Ekspert qiymətləndirmələrinə görə su təminatı və sanitari şəraitinin yaxşılaşmasına qoyulan hər dollar investisiya 3-34 dollara qədər gəlir gətirir. Su probleminin bəşəriyyət

üçün nə qədər önəmli olduğunun göstərmək üçün qeyd etməyi vacib sayırıq ki, dünyada iri çayların 260-ı iki və daha çox ölkənin ərazisində keçir və dəqiq tənzimləmə razılaşmalarının olmaması daima konfliktləri yaranması üçün əlverişlidir. Son 50 ildə dünyada 507 su münaqişəsi olmuş, 21 dəfə bu silahla münaqişə forması almışdır. BMT-nin qiymətləndirmələrinə görə dünyada hərbi münaqişəyə çevirilə biləcək su ocaqları sırasında Araz və Kür çaylarında vardır.

- Ölkəmizdə Su təchizatını yaxşılaşdırmaq üçün idarəetmənin təkmilləşdirilməsi nə dərəcədə zəruridir?

- Azərbaycanda hazırda sudan mühüm sosial-iqtisadi və tibbi ekoloji resurs kimi istifadə formal olaraq Dövlətin ciddi nəzarəti altındadır. Belə ki, Sudan istifadənin idarə edilməsi ilə bağlı Təbii ehtiyatlar və Ekologiya, Fövqaladə Hallar Nazirlikləri, həmçinin iri Dövlət şirkətləri olan Azərsu ASC və Melorasiya və su təsərrüfat ASC fəaliyyət göstərir. Lakin indi hamıya aydındır ki, belə "səpələnmiş" idarəçiliyin effektivliyi olduqca aşağıdır. Uzun illər ərzində bu sahəyə Dövlət büdcəsindən iri həcmli vəsaitlər ayrılır və Dövlət zəmanəti ilə iri həcmli xarici investisiyalar cəlb edilir, problemin həlli isə indiyədək mümkün olmamışdır. Yaranmış vəziyyəti, bütövlükdə bazar iqtisadi münasibətləri şəraitində Dövlət aktivlərindən istifadədə səmərəliliyin aşağı olmasını şərtləndirən amillərlə izah etmək mümkündür. Belə amillərə ilk növbədə iri dövlət şirkətlərinin (təbii və ya süni inhisarçı olmasından asılı olmayaraq) malik olduqları faktiki imtiyazlar və onların faktiki "dominant" hüquqları kompleksi aid edilməlidir. Belə "hüquqlar" iqtisadiyyatın digər iştirakçılarına ciddi maddi zərər vurmaqla yanaşı, həmin şirkətlərin Dövlət büdcəsi üçün ağır "yükə" çevirilməsini doğurur. Bu məsələ də son dövrlərdə Dövlət Başçısının ciddi müdaxiləsinə səbəb olmuşdur və fundamental qərarlar qəbul edilmişdir. Mən Azərbaycan İnvestisiya Holdinqinin yaradılması və İqtisadi Şuranın təsis edilməsi haqındakı Prezident Sərəncamlarını nəzərdə tuturam. Güman edirəm ki, yaxın dövrlərdə iqtisadiyyatda bunun faydasını görəəcəyik.

Fikrimizcə burada həll olunmalı digər mühüm məsələ, xüsusi ilə infrastruktur sahələrində dünyada qəbul olunmuş istehsalçı, daşıyıcı və paylayıcı şirkətlərin eyni qurumda cəmlənməsi təcrübəsinə son qoyulması olmalıdır. Bu vacib məsələdir, iqtisadi səmərəliliyin və funksional xidmət səviyyəsinin yüksəldilməsi üçün olduqca əhəmiyyətlidir. İdarəetmə ilə bağlı dediklərimiz bütövlükdə Su sektoru üçün də təxirə salınmaz vəzifələrdir

- Ölkəmizdə indiki mərhələdə Sudan istifadənin hansı strateji hədəfləri müəyyənləşdirilməlidir?

Yaranmış şəraitdə idarəçiliyin əsaslı yenidən qurulması ilə yanaşı hesab olunur ki, təcili olaraq Azərbaycanda Sudan istifadənin yaxşılaşdırılması və problemlərin həlli üçün qüvvədə olan Su məəcəlləsi ilə yanaşı Su strategiyası formalaşdırılmalı və realizasiyası təmin edilməlidir. Bu strategiyanın mühüm vəzifələri sırasında real Su balansının formalaşdırılması və onun mütəmadi olaraq izlənilməsi mexanizminin yaradılması olmalıdır.

Araşdırmalar göstərir ki, ölkəmizdə sudan istifadənin strateji hədəfləri müasir inkişaf mərhələsində ictimai məhsul istehsalının su tutumluluğu, su itkisi, su hövzələrinin

çirklənməsinin aşağı salınması kimi müəyyənləşdirilməlidir. Qeyd olunanlar həm içməli həm də istehsal məqsədli su istifadəsində vacibdir. Belə ki, dünya təcrübəsi və istehsal prosesinin mahiyyəti baxımından hesab olunur ki, su tutumluğunun azadılması və onun marjinal faydalılığını yüksəldilməsi faktiki olaraq istehsalın enerji tutumluğunun azadılması doğurur və buna görə də bütövlükdə xərclərin azalması, sudan istifadənin nəticəliliyinin yüksəlməsi baş verir.